

ATITUDINI, PERCEPȚII ȘI ORIENTĂRI VALORICE PRIVIND REFORMA ECONOMICĂ

ANA BĂLAȘA

Adoptarea democrației pluraliste ca regim politic și trecerea la economia de piață – cele două caracteristici de bază ale reformelor inițiate după revoluție – au fost acceptate, în principiu, de reprezentanții întregului spectru politic românesc. Elaborarea cadrului legislativ și instituțional, necesar funcționării lor în practica politică și social-economică s-a dovedit însă, și se dovedește în continuare, un travaliu extrem de dificil, marcat adesea de confruntări și tensiuni, de înțeles dacă avem în vedere anvergura schimbărilor pe care le vizează, dar de neînțeles dacă luăm în considerare presiunea timpului care se scurge, a efectelor negative pe care orice întârziere le generează, la nivelul vieții sociale și individuale.

Dincolo de confruntările permanente și în ciuda contestării reciproce, de către forțele politice, a sincerității demersurilor și intențiilor celeilalte părți, rămâne un fapt de necontestat că societatea românească rezultată din „chinurile facerii” post-revoluționare a optat cert pentru un regim democratic pluralist, pentru abandonarea economiei centralizate, de comandă și trecerea la o formă sau alta a economiei de piață. La aceste liniamente s-a adăugat, implicit sau explicit, un al treilea, aproape la fel de larg împărțășit de către clasa politică și la fel de revelator pentru opțiunile fundamentale: integrarea în structurile europene politice, economice, culturale, militare.

O întrebare persistă totuși: dacă și în ce măsură societatea românească, în întregul ei, împărțășește și urmează opțiunile clasei politice sau, ca de atâtea alte ori, schimbările sunt induse/impuse numai de sus în jos? Cu alte cuvinte *ce suport social au aceste schimbări*?

În măsura în care reforma economică socială se vrea un proiect al întregii colectivități, al societății globale, evaluarea dezirabilității ei sociale are o deosebită relevanță. Prin ancheta Atitudini față de Reformă realizată în iulie 1993 pe un eșantion național¹ ne-am propus, printre altele, tocmai o astfel de evaluare care ni se pare cu atât mai relevantă cu cât cercetarea s-a desfășurat într-o perioadă de relativă acalmie socială și politică, iar opiniile au fost exprimate în alt context decât cel electoral care este, în mod fatal, influențat de componenta emoțională.

Rezultatele pe care le prezentăm vizează, deci, opinii, atitudini, percepții, orientări valorice ale populației față de schimbările în curs², toate acestea descriind,

¹ Colectivul de cercetare: Dr. Ioan Mărginean, dr. Ana Bălașa, Florina Nicolau, Ion Voinea, Mădălina Tatu, Mihaela Popescu.

² Ne referim aici numai la reforma economică. Atitudinile față de instituirea democrației ca regim politic au făcut obiectul articolelor: *Schimbare și conflict social – cercetare la nivel național și Relațiile interetnice și protecția minorităților* – autor dr. Ana Bălașa în curs de apariție în revistele: *Anale, INCE* și respectiv *Sociologia românească* nr. 3-4 1993.

în fond, ceea ce putem numi „starea de schimbare” precum și tensiunile, divergențele și conflictele potențiale pe care aceasta le poate genera.

Economia de piață: suport social și evaluare

Este, desigur, greu de apreciat nivelul de cunoștințe al populației privind noțiunea generală de „economie de piață” ca și alte noțiuni din aparatul conceptual specific, sau mecanismele economice ale pieței libere, dificultățile construirii sistemului legislativ și instituțional pe care aceasta îl reclamă, contradicțiile rezultate din coexistența, pentru un timp inevitabilă, cu unele elemente ale economiei centralizate, rezistente la schimbare. Totuși, dacă imediat după revoluție, la nivelul conștiinței comune, economia de piață era echivalentă cu economia eficientă și însemna mai ales bunuri și servicii abundente și accesibile, în ultimii ani, populația a învățat din mers elementele esențiale ale economiei de piață și, mai ales, i-a simțit primele efecte, din păcate, în această perioadă, negative pentru cea mai mare parte a ei. Acesta este, credem, și un motiv în plus pentru care opiniile populației sunt mai relevante în 1993 față de 1990, când nivelul de trai nu se deteriorase încă, iar entuziasmul, așteptările, speranțele se situau la cote foarte înalte.

• Cu toate că degradarea economiei s-a accentuat din 1990 până în 1993, cercetarea a relevat că acest fapt nu a deturnat opțiunile populației care, majoritar, exprimă un suport consistent pentru crearea unui sistem economic „bazat pe proprietatea privată și libertatea economică a întreprinderilor”: 77,6% din populație își declară acordul cu acest tip de economie și numai 11,6% dezacordul.

• Atitudinea (orientarea cognitiv-afectivă) subiecților față de economia de piață a fost măsurată și prin următorii itemi, utilizați ca variabile operaționale ale conceptului de „economie de piață”:

Variabile	Acord (%)	Indecizie (%)	Dezacord (%)	Opinia majoritară (conform indicelui Hofstätter ³)
Economia de piață ridică nivelul de trai al oamenilor obișnuiți din România	40	22	33	Favorabilă
Economia de piață occidentală este un exemplu de urmat pentru România	69	14	10	Favorabilă
Economia de piață acordă prea multă libertate indivizilor (scală inversată)	53	17	23	Favorabilă

(Notă: diferențele de procente până la 100 reprezintă proporția de non-răspunsuri)

³ Opinia majoritară se calculează, după formula $M = \frac{(p+ - p-) \times (100 - p_0)}{100}$ unde p+ = procentul răspunsurilor pozitive; p- = procentul răspunsurilor negative; p₀ = procentul celor fără opinie, la o întrebare trihotomică.

Deși opinia majoritară, în cazul primelor două afirmații este favorabilă economiei de piață, totuși gradul de acord este mai mic decât cel privind schimbarea sistemului economic.

Este de presupus că nota critică implicată în expresia „prea multă libertate” nu se referă la economia de piață în genere, ci este mai degrabă un ecou al nemulțumirii față de stadiul actual al acesteia, caracterizat și de o anumită dezordine, abuzuri, corupție.

• O exprimare sintetică a atitudinii față de economia de piață este dată de indicele compus bazat pe variabilele descriptive mai sus menționate care formează o scală aditivă. Conform acestui indice, devenit, la rândul său, o simplă variabilă, distribuția răspunsurilor populației este următoarea:

Atitudinea față de economia de piață	(%)
Acord total	5,1
Acord	30,2
Nici acord nici dezacord	48,9
Dezacord	14,5
Dezacord total	1,3

Se poate observa, în primul rând, ponderea foarte mică a opiniilor aflate la extremitățile scalei (mai ales cea negativă); opinia majoritară este favorabilă cu mențiunea că procentul mare al celor fără atitudine fermă sugerează caracterul nevralgic, pentru subiecți, al problemei, și gradul de „actualitate”⁴ relativ scăzut al întrebărilor, ceea ce impune necesitatea verificării concordanței răspunsurilor la mai multe întrebări, pe aceeași temă.

• Preferințele populației privind o „societate considerată bună” sunt net favorabile existenței unei economii libere, de piață și net defavorabile conducerii centralizate a economiei.

Într-o societate considerată bună ar trebui să existe:

(%)

	Hotărât de acord	Întrucâtva de acord	Întrucâtva împotriva	Hotărât împotriva	Fără opinie	Opinia majoritară
Competiție economică liberă, economie de piață	56	30	6	3	5	Favorabil
Conducere centralizată a economiei	10	14	21	47	8	Negativă

⁴ „Actualitatea” întrebărilor este dată, conform P. R. Hofstätter de răspunsurile afirmative sau negative și se calculează după formula: $A = \frac{(p+) \times (p-)}{p_0}$

Chiar dacă cele două afirmații cu semn contrar nu sunt pe deplin echivalente, răspunsurile indică aceeași orientare valorică: spre o societate al cărei sistem economic să fie caracterizat de economia de piață.

Prin *preferință* majoritară economia de piață apare ca o *valoare socială* care, în opinia populației investigate, ar trebui să caracterizeze o societate bună. Statutul de „valoare” dobândit de economia de piață este atestat și de faptul că „sprijinul ce i se acordă” este indicat printre primele trei motive, din cele zece propuse, ale alegerii unuia din partidele politice și din candidații la președinție (celelalte motive: „sprijinirea democrației” și „întărirea națiunii”). Faptul este de luat în seamă, întrucât succesul reformelor curente este condiționat nu numai de schimbarea cadrului legislativ și instituțional și a mecanismelor de funcționare, ci și de restructurări profunde la nivelul valorilor și mentalităților.

• Evaluarea *aplicării în fapt* a economiei de piață în România, evidențiază o *distanță semnificativă între realitatea existentă și cea dorită*, așa cum se poate observa în tabelul de mai jos:

Variabile	Acord (%)	Indecizie (%)	Dezacord (%)	Opinia majoritară
Într-o societate bună ar trebui să existe competiție economică liberă, economie de piață	85,6	4,8	9,2	Favorabilă
Crearea în România a unei economii de piață bazate pe proprietatea privată și libertatea economică a întreprinderilor	77,6	8,5	11,6	Favorabilă
Atitudinea față de economia de piață (indice compus)	35,3	48,9	15,8	Favorabilă
Aprecierea aplicării în practică a economiei de piață până acum	18,6	22,5	55,7	Defavorabilă

Influența condițiilor obiective asupra opțiunilor

• *Grupul social* de apartenență nu influențează semnificativ opțiunea valorică, majoritar pozitivă, pentru economia de piață ca dimensiune caracteristică a unei „societăți bune”. Toate categoriile sociale își exprimă, majoritar, acordul cu crearea în România a unei „economii bazate pe proprietatea privată și libertatea economică a întreprinderilor” dar, de această dată, între ele se constată diferențe semnificative ale acordului: acesta este mai mic în cazul țăranilor și muncitorilor.

Economia de piață, definită ca model pentru România, în varianta occidentală, și ca oferind libertatea necesară indivizilor și ridicarea nivelului de

traii pentru oamenii obișnuiți (indicele compus) întrunește în mai mică măsură adeziunile fiecăreia din categoriile sociale, dar mai ales pe cele ale țăranilor și muncitorilor. Cei mai decizi în exprimarea opiniilor favorabile sunt întreprinzătorii (60%) și intelectualii (47%). De menționat că în cazul personalului de conducere, opiniile nu sunt, cum ne-am fi așteptat, ferm conturate: 35% își exprimă acordul, 21% dezacordul, iar 44% sunt indeciși. Toate categoriile sociale apreciază negativ aplicarea în practică a economiei de piață. Aprecierea este exprimată în mai mare măsură negativ de către muncitori și țărani – tocmai cei care agreează ceva mai puțin economia de piață. Respingerea poate fi nu de principiu ci, în mare măsură, datorată efectelor negative ale aplicării în practică a reformelor economice pe care aceste categorii le resimt mai mult.

• *Gradul de instrucție* influențează atitudinea și opțiunea valorică privind economia de piață în sensul că cei cu un nivel de instrucție mai înalt își exprimă un grad de acord mult mai mare. Cei care resping noul sistem economic se caracterizează, în principal, printr-un nivel inferior de instrucție.

• *Vârsta* nu influențează semnificativ orientarea valorică pentru economia de piață. Opinia majoritară este pozitivă la toate categoriile și apropiată ca ordin de mărime. Nu este influențată de vârstă nici aprecierea, majoritar negativă, a modului de aplicare, până acum, a economiei de piață.

Atitudinea exprimată prin indicele construit este mai favorabilă în cazul tinerilor (până la 30 de ani) decât în cazul celorlalte categorii de vârstă.

• *Sexul*. Acordul cu economia de piață este semnificativ mai mare în cazul bărbaților decât al femeilor, iar aprecierea aplicării în practică este inversă. Considerăm însă că rezultatele exprimă efectul altor caracteristici asociate sexului: nivel de instrucție și statut social mai înalt în cadrul populației masculine.

Se poate conchide că rezistența la schimbarea sistemului economic se constată la un procent relativ redus al populației și nu are o concentrare socială semnificativă la anumite categorii de vârstă sau socio-profesionale cu excepția categoriei populației celei mai puțin instruite. Există un procent apreciabil al populației „fără opinie” (pozitivă sau negativă) care poate semnifica nu numai absența reală a opiniei ci și o „stare de așteptare”.

Opțiunile politice și economia de piață

Dată fiind confruntarea politică adesea exacerbată pe tema reformator-conservator, ar fi de așteptat ca opțiunile politice ale subiecților să fie puternic discriminante și să determine atitudini nete: în favoarea sau împotriva economiei de piață.

Care este însă realitatea?

Pentru simplificarea prezentării rezultatelor am redus opțiunile politice la două: votanții a doi din candidații la președinție, în primul tur de scrutin:

Emil Constantinescu candidat al Convenției democratice și Ion Iliescu, președintele în exercițiu.

Variabile	Acord (%)	Indecizie (%)	Dezacord (%)	Opinie majoritară
Într-o societate bună trebuie să existe o economie liberă, economie de piață: Voturi pentru:				
I. Iliescu	90	1	9	Favorabilă
E. Constantinescu	96	-	4	Favorabilă
Crearea unei economii de piață bazate pe proprietatea privată și libertatea economiei întreprinderilor				
I. Iliescu	71	11	16	Favorabilă
E. Constantinescu	86	7	7	Favorabilă
Atitudinea față de economia de piață (indice)				
I. Iliescu	27	50	22	Favorabilă
E. Constantinescu	50	41	8	Favorabilă
Aprecierea aplicării în practică a economiei de piață până acum (1993 iunie)				
I. Iliescu	24	25	48	Negativă
E. Constantinescu	12	18	68	Negativă

Constatăm:

- *Opțiunea valorică* pentru o societate caracterizată prin economie de piață este incontestabilă pentru electoratul ambilor candidați. Ea este mai accentuată în cazul electoratului candidatului opoziției actuale. Electoratul ambilor candidați se pronunță majoritar, pentru *crearea în România* a unei economii de piață liberă, intensitatea acordului este însă mai mare în rândul votanților candidatului opoziției.

- Opțiunea majoritară privind *aplicarea* până acum a economiei de piață este majoritar negativă în rândul electoratului ambilor candidați, dar semnificativ mai negativă în cazul celor care au votat candidatului opoziției.

- Se poate conchide că distincția reformatori-conservatori, aplicată electoratului care a votat „opoziția” sau „puterea” nu este întemeiată. Opțiunea pentru schimbarea sistemului economic este majoritară în ambele „tabere” care, din acest punct de vedere, nu se află, de fapt, în divergență. Există, într-adevăr diferențe, dar ele sunt de intensitate a atitudinii, nu de orientare, deci nu ar trebui să constituie o sursă de tensiuni și conflicte.

Cel puțin *din punctul de vedere al orientărilor de principiu* privind reforma economică se confirmă teza opțiunii populației pentru schimbare care are o largă susținere socială.

Economia de piață și privatizarea

Instituirea proprietății private ca dimensiune caracteristică a economiei de piață nu mai este, de acum, o simplă opțiune ci o realitate în devenire a societății românești. Pluralismul formelor de proprietate s-a realizat, până în prezent, mai ales prin efectele legii fondului funciar și ale altor acte normative care au condus la crearea de noi întreprinderi, de către cetățenii români sau străini, sau a unor societăți mixte, și mai puțin prin privatizarea întreprinderilor de stat.

Ceea ce s-a numit „marea privatizare” nu a avut loc încă, proprietatea publică fiind cea care domină în continuare. Așa încât opiniile populației cu privire la acest proces sunt de cert interes. Ele constituie un barometru extrem de sensibil al opțiunilor pentru schimbare.

Tabelul de mai jos surprinde gradul de acord/dezacord al populației cu unele afirmații curente privind privatizarea.

Variabile	Acord (%)	Indecizie (%)	Dezacord (%)	Opinie majoritară
Privatizarea acordă oamenilor obișnuite posibilități de a dezvolta economia	54	19	20	Favorabilă
Privatizarea este doar un mijloc de a trece bogăția țării în mâinile celor deja bogați și cu relații	46	18	31	Favorabilă (defavorabilă privatizării)
Întreprinderea privată este calea cea mai bună pentru a rezolva problemele economice ale României	56	21	14	Favorabilă

• În toate cazurile menționate, gradul de acord este sensibil mai scăzut decât acordul de principiu cu economia de piață.

• Opinia majoritară este favorabilă în toate cazurile, cu mențiunea că acordul cu a doua afirmație are semnificația unei atitudini negative față de privatizare. De fapt, procentele acordului și dezacordului indică mai degrabă existența a două segmente de populație cu atitudini divergente. Divergența de atitudine poate viza însă nu atât procesul de privatizare, în sine, cât percepția corectitudinii/incorectitudinii redistribuirii proprietății publice. Răspunsurile indică totodată și o sursă potențială de tensiuni și conflicte, de luat în seamă în condițiile în care,

pentru acest an, se prevede accelerarea procesului de privatizare. Indiferent de modalitățile tehnice în care se va face privatizarea, dacă ele vor permite accentuarea, prin mijloace incorecte, ilegale, a polarizării sociale și extinderea sistemului clientelar, vor genera tensiuni și conflicte, incontrollabile.

Influențe ale condițiilor obiective și ale opțiunilor politice

• În toate categoriile de *vârstă* opinia majoritară este favorabilă privatizării, fără diferențe semnificative. Se infirmă presupuziția că generația formată, predominant, în perioada totalitarismului ar fi marcată iremediabil de valorile acestuia.

• *Grupul social* căruia îi aparțin subiecții influențează semnificativ atitudinea față de privatizare: cei mai favorabili sunt întreprinzătorii, cei mai defavorabili – țărani și muncitorii. Trebuie însă adăugată imediat observația că nici țărani, nici muncitorii nu reprezintă, din acest punct de vedere, clase omogene. Sunt, este adevărat, în general mai puțin favorabil privatizării decât alte grupuri sociale, de care se deosebesc, dar, în interiorul clasei de țărani și respectiv de muncitori, se remarcă diferențieri și chiar divergențe de atitudini. Astfel, dintre muncitori, 36% își exprimă acordul și 25% dezacordul cu privatizarea; dintre țărani 27% își exprimă acordul și 31% dezacordul. Consemnând acest proces de diferențiere a atitudinilor și chiar de divergențe este de subliniat, ca o situație interesantă, cea a țărănilor care au fost, în fond, primii beneficiari ai privatizării. Este și acesta un semnal că proprietatea, dacă nu aduce venit, nu este, prin sine, o sursă de reală mulțumire.

• *Nivelul de instrucție* este în relație directă cu privatizarea: cu cât nivelul de instrucție este mai scăzut, cu atât acordul cu privatizarea este mai scăzut și dezacordul mai ridicat. De asemenea, indecizia crește invers proporțional cu nivelul de instrucție:

Atitudinea față de privatizare (%)

Nivelul de instrucție	Acord	Indecizie	Dezacord	Opinia majoritară
Studii superioare	60	28	12	Favorabilă
Post-liceale	56	28	16	Favorabilă
Școala profesională	39	38	28	Favorabilă
Școala generală	32	39	29	Favorabilă
Școala primară	18	52	30	Negativă
Fără școală	-	63	37	Negativă

• *Opțiunile politice* influențează semnificativ statistic atitudinea față de privatizare:

Atitudinea față de privatizare (%)

Candidatul la președinție votat:	Acord	Indecizie	Dezacord	Opinie majoritară
I. Iliescu	36	38	26	Pozitivă
E. Constantinescu	57	28	15	Pozitivă

Electoratul ambilor candidați are atitudine favorabilă privatizării, mult mai accentuată în cazul electoratului opoziției.

Atitudinea față de privatizare este, deci, mai nuanțată decât cea față de economia de piață în general. Deși mai prudentă, rămâne totuși predominant pozitivă cu excepția țăranilor și muncitorilor, unde divergențele pot fi și un reflex al unor experiențe sociale negative (cazul țăranilor mai ales). Atitudinea negativă sau ambivalentă caracterizează și populația cu un nivel mai scăzut de instrucție. Cu toate acestea se poate conchide că, în vara anului 1993, populația României era, în general, favorabilă uneia din cele mai disputate, în plan politic, componente ale reformei economice cu amendamentul semnalului de alarmă privind necesitatea corectitudinii procesului de aplicare, respectarea legalității și mai ales a echității și justiției sociale. Altfel, procesul riscă să devină generator de tensiuni și conflicte. Nu întâmplător afirmațiile: „democrația este mai bună pentru bogați decât pentru săraci” și „privatizarea este doar un mijloc de a trece bogăția țării în mâinile celor deja bogați” întrunesc un grad apreciabil de acord; aceasta sugerează persistența îndoielii cu privire la acompanierea proceselor de schimbare, de principiul justiției sociale.

Economia de piață și rolul statului

• *Rolul statului în economia de piață* constituie una din temele controversate atât în comunitatea oamenilor de știință cât și, sau mai ales, în rândurile oamenilor politici. Răspunsul la întrebarea privind rolul statului în economie definește, esențial, orientările politice fundamentale ale acestui sfârșit de veac și de mileniu.

Extrem de sugestive pentru ilustrarea opțiunilor *polare* ni se par următoarele două afirmații:

Prima face parte din „Declarația de principii”, adoptată de Congresul al XVIII-lea al Internaționalei socialiste:

„O societate democratică trebuie să compenseze defectele pe care le comportă chiar și sistemul de piață cel mai responsabil. Guvernele nu trebuie să funcționeze doar ca un simplu atelier de reparații pentru stricăciunile cauzate de o piață defectuoasă sau de aplicarea, fără control, a noilor tehnologii. Statul trebuie mai întâi să reglementeze piața în interesul populației și trebuie să obțină pentru toți muncitorii avantajele tehnologiei pentru a ameliora experiența lor de muncă și a mări posibilitățile lor reale de dezvoltare individuală”

A doua afirmație aparține lui Friedrich A. Hayek, teoretician al liberalismului, care, în lucrările sale, recomandă retragerea statului din economie și neagă întemeierea rolului statului pe considerente morale:

„Umanitatea n-ar fi putut atinge și nici să mențină în viață, numărul de oameni care o constituie astăzi, fără o inegalitate care nu este nici determinată și nici reconciliabilă cu o judecată morală deliberată, oricare ar fi aceasta” (*La presumption fatale*, Paris, PUF, 1993, p. 163).

Este greu de aflat dacă și în ce măsură populația României este la curent cu dezbaterile de idei pe tema rolului statului în societate, a relației dintre funcționarea economiei și principiile morale, dar în mod sigur, aceasta știe că tranziția la economia de piață antrenează schimbări și în poziția pe care o ocupă statul în economie.

Care sunt opțiunile diferitelor categorii de populație cu privire la aceste schimbări și ce semnificație au ele?

Considerând indicatorul compus⁵ „rolul statului în economie” observăm că opinia majoritară este în favoarea menținerii unui rol mare al statului, procentul celor care declară categoric necesară retragerea acestuia fiind de numai 2,3%:

	←————— (%) —————→					
	1	2	3	4	5	
Statul să aibă rol mare	14,8	31,3	38,1	13,8	2,3	Statul să se retragă

Distribuția răspunsurilor nu sugerează, implicit, și o opțiune pentru conducerea centralizată a economiei împotriva căreia, reamintim, se pronunță 67% din populație.

În ceea ce privește afirmația „statul să mențină sau nu ramurile majore în proprietatea sa”, distribuția răspunsurilor indică existența a două segmente ale populației cu atitudini divergente (39% acord; 38% dezacord) indicând o sursă potențială de conflict și tensiuni privind „destinul” proprietății publice. (În cazul celorlalte afirmații, opinia majoritară este favorabilă menținerii unui rol mare al statului).

• *Analiza influențelor caracteristicilor obiective* ale subiecților asupra opiniilor privind rolul statului evidențiază următoarele:

– opțiunea privind menținerea unui rol mare al statului este semnificativ mai pronunțată în cadrul vârstelor: sub 20 ani și peste 61 ani - exact categoriile cele mai dependente de intervenția, în general, a statului;

– ponderea celor care se pronunță pentru un rol mare al statului crește pe măsura scăderii *nivelului de instrucție*. În categoria celor cu studii superioare opinia majoritară este chiar negativă, favorabilă deci scăderii rolului statului;

⁵ Indicatorul compus se întemeiază atât pe analiza factorială a variabilelor: „asigurarea nivelului de trai și a locului de muncă, apropierea veniturilor”, „proprietatea asupra ramurilor industriale majore”, „controlul salariilor, prețurilor, profiturilor” care formează un singur factor, cât și pe analiza de scală, variabilele menționate formând o scală aditivă a conceptului „Rolul statului în economie”. Aceste analize au fost realizate împreună cu Gabriel Sticlaru, Mădălina Tatu și Mihaela Popescu.

– *grupul social* de apartenență influențează mult mai semnificativ opțiunile: majoritar în favoarea menținerii unui rol mare al statului în cazul muncitorilor și țăranilor și majoritar negative în cazul întreprinzătorilor și al personalului de conducere. În rândul intelectualilor (autodesemnați astfel) se conturează, pe lângă cei care optează pentru o „cale de mijloc” (40%), două tendințe divergente: 30% acord și 29% dezacord.

De menționat că și în acest caz, opiniile exprimate de muncitori și de țărani nu-i mai definesc ca fiind populații de mare omogenitate.

– influența *opțiunii politice* este mult mai discriminatoare. Electoratul actualului președinte este mult mai mult în favoarea menținerii rolului statului:

Rolul statului (%)

Candidatul votat	Să se mențină mare	Undeva la mijloc	Să se retragă	Opinie majoritară
I. Iliescu	58	33	9	Să se mențină
E. Constantinescu	29	43	28	Divergență

Electoratul opoziției constituie o surpriză prin procentul mic (28%) al celor care optează pentru retragerea statului din economie, contrabalansat de un procent egal al celor care optează pentru menținere precum și prin procentul mare al celor care optează pentru „calea de mijloc” - opinii contrare valorilor liberale, predominante în programele politice ale opoziției. Datele sugerează, de asemenea, că votul a fost motivat, într-o anumită măsură, de componente emoționale.

– pentru înlăturarea oricărei confuzii sau interpretări eronate consemnăm și faptul că, în toate categoriile de vârstă, sex, nivel de instrucție, în toate grupurile sociale și în rândul electoratului ambilor candidați considerați în analiză, *opinia majoritară privind conducerea centralizată este negativă*.

Faptul că nu sunt împărțite, predominant, valorile liberalismului nu înseamnă rezistență la reformă. Opiniile populației exprimă în acest moment (cel al investigației) o anumită *preferință* care se înscrie în varianta social-democrației, ceea ce, în fond, validează spectrul politic rezultat după alegerile din 1992.

Este de presupus că oamenii și-au formulat opiniile, în cadrul anchetei noastre în 1993, în funcție de propriile lor interese, economice în primul rând, și mai puțin în funcție de programele politice ale partidelor pentru care au votat. Așa se poate explica faptul că opiniile unei părți din electoratul Convenției democratice se înscriu mai degrabă în doctrina social-democrației.

• *Rolul statului în protecția socială*. După revoluție, condițiile de viață ale majorității populației din România, în ciuda speranțelor și așteptărilor, s-au degradat cu fiecare an. O atestă atât datele statistice cât și înseși estimările populației din cadrul anchetelor și sondajelor selective ale I.C.C.V. și ale altor instituții de cercetare. A crescut amploarea fenomenului sărăciei și ponderea cheltuielilor alimentare în totalul cheltuielilor. Veniturile reale au scăzut mereu și s-a accentuat inegalitatea distribuției lor în societate. Scăderea standardului economic a antrenat degradarea și a altor componente ale calității vieții obiective și subiective.

În aceste condiții solicitarea protecției sociale de către majoritatea coplesitoare a populației pare aproape firească.

Este de responsabilitatea statului să asigure (%)

	Acord	Dezacord	Fără opinie
Slujbă pentru oricine dorește	85	14	1
Asistență medicală pentru bolnavi	99	0,1	-
Nivel de trai decent pentru bătrâni	99	1	-
Nivel de trai decent pentru șomeri	94	5	1
Locuință decentă pentru cei care nu și-o pot permite	92	7	1

Se constată, pe de altă parte, că exact în această perioadă, sistemul de protecție socială, de a cărui necesitate toată lumea pare convinsă și pe care, aparent paradoxal, l-au promis toate forțele politice, a fost mai slab chiar decât înainte de revoluție, atât sub aspect instituțional cât mai ales al eficienței.

Solicitarea protecției generalizate de peste 85% din populație pune, în principiu, sub semnul întrebării oportunitatea somării statului, de către unele forțe politice, să-și restrângă rolul în societate ca și opțiunea acelei părți a populației care optează, în același timp, pentru soluții contrare; protecție generalizată și restrângerea rolului statului.

Soluția nu stă însă în rigoarea opțiunilor ideologice, fie ale forțelor politice, fie ale electoratului ci în drumul obligatoriu ascendent pe care trebuie să se înscrie economia românească, în accentul pe componenta socială a strategiilor de reformă care nu se reduce la protecția socială în schimbarea organizării sociale - capabile să conducă la independență economică reală și la bunăstare, la confort social și psihosocial, la libertatea autentică a individului.

*

Sondajele ulterioare cercetării noastre privind atitudinea populației față de unele sau altele din aspectele reformelor în curs atestă că, deși consecințele negative asupra nivelului de trai s-au accentuat, sensul major al opțiunilor nu s-a modificat: ele pledează pentru schimbare, pentru o altă societate. Căci, într-adevăr, „ceea ce ne-au învățat tranzițiile reușite spre capitalism și cele eșuate spre socialism este faptul că două aspecte ale vieții sociale - raporturile economice și

raporturile politice - constituie forțele cele mai puternice care antrenează nu numai schimbări *în* societate ci și schimbări *de* societate”⁶.

Fizionomia acestei „alte societăți” ar putea fi însă mai bine conturată dacă, pe lângă raporturile economice și cele politice, s-ar putea preciza și ce fel de *raporturi sociale* dorim să caracterizeze noua societate - aspect aproape ignorat atât în abordările teoretice cât și în practica politică.

---

⁶ Maurice Godelier, *Occidentul – oglindă sau miraj al evoluției umanității ?*, Expunere la al XIII-lea Congres Internațional al Științelor Antropologice și Etnologice, Mexic, iulie-august 1993.